

Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Kadınların Güçlenmesine Etkisi

Aslı Şahankaya Adar

Beykent Üniversitesi

[ORCID: 0000-0002-8834-7564](https://orcid.org/0000-0002-8834-7564)

aslisahankaya@beykent.edu.tr

Saniye Dedeoğlu

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

[ORCID: 0000-0003-2174-3076](https://orcid.org/0000-0003-2174-3076)

saniye@mu.edu.tr

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda nicel ve nitel yöntemlerin bir arada olduğu karma yöntem kullanılmış olup, 27 kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifinden 235 kadın ile anket ve 70 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın kapsamı, Türkiye’deki kadın kooperatiflerinden oluşmaktadır. Araştırma kapsamının iki sınırlılığı bulunmaktadır. Birincisi, kadın kooperatiflerinin faaliyetlerine en az beş yıldır devam ediyor olmasıdır. İkincisi ise, kadın kooperatiflerinin statüsünün kadın girişimi, üretim ve işletme kooperatifi statüsünde olmasıdır.

Araştırmadan elde edilen veriler göstermektedir ki Türkiye’de kadın kooperatiflerinin güçlenme etkisi pozitif bir etki olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında, güçlenme etkisinin daha belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Buna karşılık ekonomik güçlenme etkisi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Ekonomik güçlenme etkisi yine pozitif olmakla birlikte kadınlar açısından çok daha düşük bir güçlenme etkisi yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: kadın kooperatifleri, kadın güçlenmesi, güçlenme ölçeği, kadın emeği, kadın girişimi

•••••

Geliş tarihi: 4 Ağustos 2023 • Kabul tarihi: 3 Kasım 2023

Araştırma Makalesi

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2023 • 15(2) • 8-49
DOI: 10.46655/federgi.1337375

The Impact of Women's Cooperatives on Women's Empowerment in Turkey

Aslı Şahankaya Adar

Beykent University

[ORCID: 0000-0002-8834-7564](https://orcid.org/0000-0002-8834-7564)

aslisahankaya@beykent.edu.tr

Saniye Dedeoğlu

Muğla Sıtkı Koçman University

[ORCID: 0000-0003-2174-3076](https://orcid.org/0000-0003-2174-3076)

saniye@mu.edu.tr

Abstract

The purpose of this study is to demonstrate the impact of women's cooperatives on women's empowerment in Turkey. To achieve this goal, a mixed-method approach combining both quantitative and qualitative methods has been used. The study involved 235 women through surveys and 70 women through in-depth interviews from 27 women's entrepreneurial production and operation cooperatives. The research scope is limited to women's cooperatives in Turkey. There are two specific limitations of the research scope. First, the cooperatives must have been active for at least five years. Second, the cooperatives must have the status of women's entrepreneurial, production, and operation cooperatives. The data obtained from the research indicates that the empowerment effect of women's cooperatives in Turkey appears as a positive impact. Especially concerning gender equality, the empowerment effect is more noticeable. However, the same cannot be said for economic empowerment. Although the economic empowerment effect is also positive, it creates a much lower impact on women compared to other forms of empowerment.

Keywords: women's cooperatives, women's empowerment, empowerment scale, female labor, women's entrepreneurship

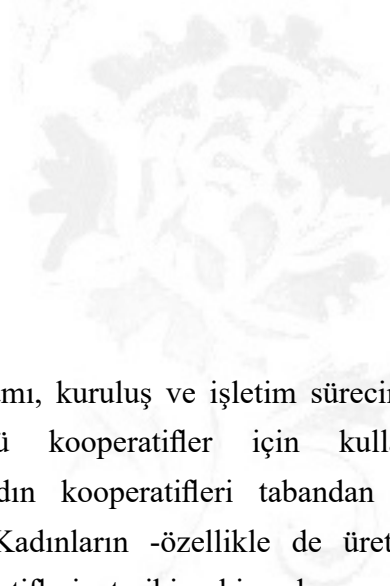
•••••

Arrival date: 4 August 2023 • Acceptance date: 3 November 2023

•
Research Article

<http://federgi.ankara.edu.tr>

federgi • 2023 • 15(2) • 8-49
DOI: 10.46655/federgi.1337375

Giriş¹

Kadın kooperatifi kavramı, kuruluş ve işletim sürecinin tamamen kadınlar tarafından yürütüldüğü kooperatifler için kullanılmaktadır (KEİG 2015). Dolayısıyla kadın kooperatifleri tabandan örgütlenen bir yapı olarak tanımlanabilir. Kadınların -özellikle de üretim/hizmet sürecinde- ağırlıkta olduğu kooperatiflerin tarihi eskiye dayansa da Türkiye’de kadın kooperatiflerinin görünürlüğü ve sayıları son yıllarda artmıştır. Bunun öne çıkan sebebi, kooperatiflerin kadınların güçlenmesinin ve kadın istihdamının artırılmasının motivasyonu olarak görülmeye başlanmasıdır. Bu motivasyon kadın kooperatiflerinin taban oluşumlu kurumsal yapılar olarak ortaya çıkmasını desteklemekle birlikte, Türkiye’de kadın kooperatifleri ekseriyetle kamu kurumları, yerel yönetimler ve proje destekli olarak kurulmaktadır. Dolayısıyla dayanışma temelinde, eşitler tarafından kurulan ve işletilen kooperatiflerin Türkiye’deki kadın kooperatifleri için benzer olgular temelinde

yapılanmasını tartışmalı hale gelmektedir (KEİG 2015).

Kadın kooperatiflerine sağlanan destekler ekseriyetle üretim/hizmet faaliyetleri için ihtiyaç duyulabilecek yer, teçhizat, kira ve fatura gibi finansal destekler, kooperatifçilik eğitimi gibi yönetsel eğitimler ve üretim/hizmet faaliyetleri için verilen teknik eğitimlerdir. Bu desteklerle Türkiye’de kadın kooperatiflerinin sayısında ciddi bir artış sağlamakla birlikte, kadın kooperatiflerinin kadınlar üzerinde beklenen etkiyi yaratıp yaratmadığına dair çalışmalar oldukça sınırlıdır. Son dönemde Türkiye’de kadın kooperatiflerine ilişkin Gönüllü Atakan ve Çoban (2022) ile Şahankaya Adar vd. (2023)’nin çalışmalarında, kadın kooperatifleriyle güçlenme ilişkisine güçlü bir vurgu yapılmakta ve kooperatiflerin kadın güçlenmesi için önemli bir potansiyele sahip olduğu belirtilmektedir. Ancak bununla birlikte bu çalışmalar bir alan araştırmasına dayanmadığından Türkiye’de kooperatiflerin kadınların güçlenmesi üzerindeki etkisi henüz tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir.

Bu makale, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisinin ortaya koyulması amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada, kadın güçlenmesinden ne anladığımıza, çalışmanın metodolojisine ve bulguların yer aldığı kadın kooperatiflerine ve kadınların güçlenmesi ilişkisine değinilmektedir.

Kadınların Güçlenmesini Anlamak

Literatürde kadın güçlenmesine ilişkin tanımlardan biri güçlenmeyi toplumda yerleşik olan güç ilişkilerini dönüştürerek kadınların/kız çocuklarının kendi hayatlarına ve geleceklerine dair daha fazla söz ve kontrol sahibi olabilmeleri şeklinde açıklamaktadır (van Eerdewijk vd. 2017). Bir diğer tanımda, kadınların erkeklerden bağımsız bir yaşam sürmelerini sağlayacak haklara sahip olmaları olarak tanımlanmaktadır (Gholipour vd. 2010). Literatürde

en yaygın kullanılan tanımda ise güçlenmeden, “Kendi yaşamları üzerinde stratejik seçimlerden mahrum bırakılanların bu tür seçimler yapabilme özgürlüğü kazandığı süreç” olarak bahsedilmektedir (Kabeer 1999).

Dünyada genelinde toplumsal yapıda var olan cinsiyete dayalı mevcut güç dengesizliklerinin azaltılması amacıyla kadınların güçlenmesi yoksullukla mücadele, ekonomik kalkınma ve refah motivasyonu hareket eden çeşitli kurum ve kuruluşların gündeminde yer almaktadır. Bu, aynı zamanda kadınların sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olduğu ülkelerde kadın haklarının yerleşmesi amacına da hizmet etmektedir (Demetriades 2009). Dolayısıyla kadın kooperatifleri gerek kamu gerekse özel kurum ve kuruluşlarca gündeme alınmayan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltmaya katkı sağlayacak önemli bir kurumsal seçenektir. Farklı yoksunluk türleriyle mücadele etmek durumunda kalan kadınların yaşamları üzerinde kontrol kazanabilmelerine destek olmaktadır. Böylece kadınlar ait oldukları topluluğun ve aynı zamanda coğrafyanın kalkınmasında aktif rol üstelenebilmektedirler.

Kadın kooperatiflerini araştıran çalışmaların bir kısmı ise işgücünde olmayan veya formel iş ilişkisi içerisinde olmayan kadınların kooperatif kurarak veya var olan kooperatiflere katılarak görece iyi koşullarda çalışabildiklerine ve dolayısıyla ekonomik ve sosyal olarak güçlendiklerine (Cinar vd. 2019; ILO 2015; Wijers 2019; Theeuwes vd. 2021; Ambler Jones ve O’Sullivan 2021) değinmektedir. Başarılı kadın kooperatiflerini bünyesinde barındıran SEWA’nın kadınların güçlenmesine yönelik izlediği stratejisi iki motivasyona dayanır. Birincisi, enformel ekonomide yer alan kadınların ulusal düzeyde örgütlenmesidir. İkincisi ise, kadın güçlenmesi amacıyla kadın kooperatiflerinin kurulması ve var olanların geliştirilmesidir. Böylelikle kadınların görece iyi koşullarda çalışmaları ve bağımsız gelirlerine ulaşmaları mümkün olabilecektir (ILO 2018). Ancak Hindistan bu anlamda ayrı tutulması gereken bir örnektir. Nitekim Hindistan’da grup yaklaşımını öne çıkaran ve kadınların bu gruplar aracılığıyla toplumsal faaliyetlere

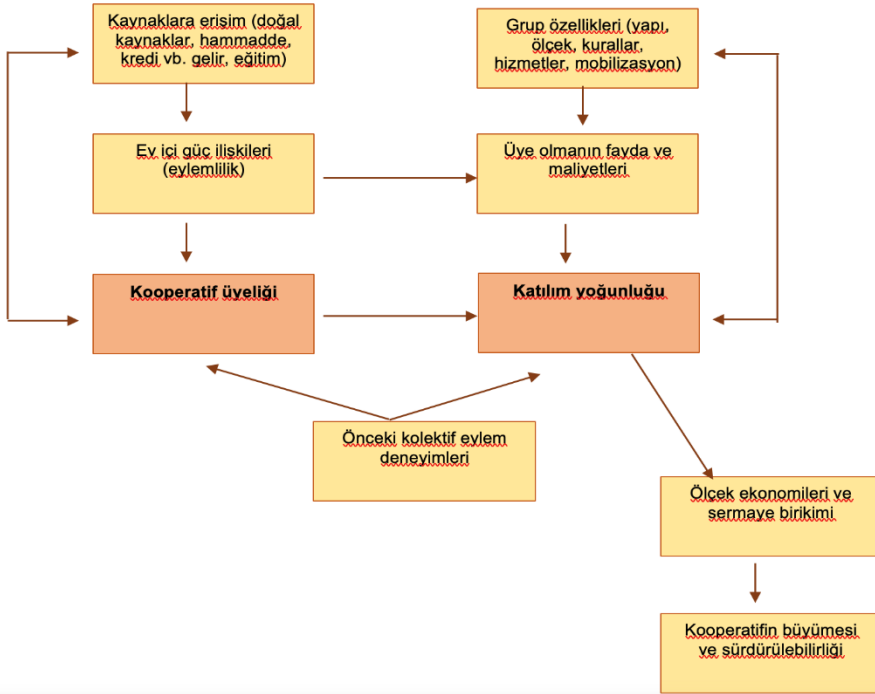
katılımını öne çıkaran bir gelenek mevcuttur (Lahiri-Dutt ve Samanta 2002). Bu nedenle Hindistan’daki kadın kooperatiflerinin sürdürülebilirliği kaçınılmaz olmaktadır. Ancak yapılan çalışmalar göstermektedir ki Hindistan kırsalında mandıra kooperatifleri örneğinde kadın kooperatifleşmesi yaygın olmakla birlikte, nitekim sadece kadınlardan oluşan 3000’den fazla mandıra kooperatifi vardır, buradan elde edilen gelir üzerinde kadınların kontrolü görece düşüktür (Dohmwirth ve Hanisch 2018). Kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenmesine eleştirel yaklaşan çalışmalarda ise kadın kooperatiflerinin bir kısmının ‘sosyalleşme’ yaratan alanlar olarak görüldüğüne, kooperatif ile kadınların ilişkilerinin çoğu zaman süresiz ve düzenli olmadığına, başarılı ve güçlenme etkisinin görüldüğü kooperatiflerin ise zaten profesyonel çalışma deneyimi olan kadınlar tarafından kurulduğuna işaret edilmektedir (KEİG, 2015).

Dünya genelinde kadınlara yönelik çok çeşitli ayrımcılık uygulamalarının devam ettiği, kadınların sağlık ve eğitim gibi çok temel insan haklarından mahrum bırakıldıkları bilinmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizlikler hem iş fırsatlarının niceliği hem de istihdamın kalitesi açısından çalışma yaşamında da mevcuttur. Genel olarak, eşit koşullarda eşit iş yapmalarına karşılık cinsiyete dayalı ücret açığı çalışma yaşamının bir gerçeği olarak karşımızda durmakta ve yönetici pozisyonlarda yer alan kadınların sayısı oldukça sınırlı sayıda seyretmektedir (ILO 2014). Buna karşılık, demokratik ve kendi kendine yönetim işleyişine sahip olan kooperatif iş modeli, kadınların yönetsel beceri kazanmalarına ve var olan yönetsel becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Bunun yanında kooperatif iş modeli, kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı iş dışı sorumlulukları ile çalışma yaşamı arasında bir denge yakalamalarına da olanak tanımaktadır (McMurtry ve McMurtry 2015).

Kadın güçlenmesinde etkili olan en önemli etken, kadınların ekonomik kaynaklara erişilebilmeleridir. Kadınların ekonomik kaynaklara erişiminde

tasarruf ve kredi kooperatiflerinin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. Nitekim Güney Afrika'da genel olarak, kooperatif üyelerinin içerisinde kadınların oranı yüzde 60'lara ulaşmaktadır. Tüketici kooperatifleri içerisindeki ortakların yüzde 95'ine karşılık gelen kadınlar, yönetimde önemli bir role sahiptirler. Yine İspanya'da yer alan işçi kooperatifinin kadın ortaklarının neredeyse yüzde 40'ı liderlik pozisyonlarındadır (COPAC 2015).

Dayanışma ekonomileri çok çeşitlilik içeren yapılardır. Bununla birlikte kadınların bu çeşitlilik içerisinde neden kooperatif örgütlenmelerini seçtikleri sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabını Şekil 1 ile formüle etmek mümkündür. Şekil 1, kadınların kooperatif üyeliğini ve kooperatiflere katılım yoğunluğunu etkilediği varsayılan faktörler için kavramsal bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynak: Selhausen, 2020.

Türkiye’deki kadın kooperatiflerine ilişkin araştırmalar uluslararası araştırmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir (Özdemir Yılmaz ve Er Ülker 2020; Taş ve Kazar 2019; Kızıldağ ve Karataş 2018; Aldırmaz Akkaya 2018; Aksoy Demirci ve Günay 2018; Serinikli 2016). Türkiye’de yapılan çalışmalar genel itibariyle kadın kooperatiflerine ve kadınların kooperatif iş modeliyle güçlenmesine odaklanmıştır (Act Human 2021; Atakan Gönüllü ve Çoban 2022; Şahankaya Adar vd. 2023). Bunun temel nedeni kadınların Türkiye işgücü piyasasındaki erişebildiği istihdam fırsatlarının görece sınırlı olması ve kadınların enformel ve eğreti işlerde çalışmasının yaygın olmasıdır. Ancak kadınların kooperatif iş modeli aracılığıyla güçlenmesi tartışmalı bir konudur. Nitekim On Birinci Kalkınma Planı’nda kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlendirilmesine yer verilmiştir. Ancak aynı plan, çalışan sayısının yüksek olduğu ücretli kesim için bir politikanın olmaması nedeniyle eleştirilmektedir (KEİG, 2019). Yine Ticaret Bakanlığı tarafından 2012 yılında kadın kooperatifleşmesini desteklemek amacıyla Kadın Kooperatifleri Tanıtım ve Kapasite Geliştirmesi Projesi başlatılmıştır (Yıldız 2020). Ne kadar tartışmalı da olsa kadın kooperatiflerinin politika metinlerine girmesiyle birlikte, son yıllarda, Türkiye’de kadın kooperatiflerinin sayısında ciddi bir artış yaşanmıştır. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisinin olup olmadığına dair bir araştırma yapmanın Türkiye’de bu yeni modelin etkililiğini görmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Metodoloji

Türkiye’de kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisini ekonomik ve toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında ortaya koyma amacını taşıyan bu çalışmada nicel ve nitel yöntemin birlikte kullanıldığı karma yöntemle başvurulmuştur. Bu doğrultuda 27 kadın girişimi üretim

ve işletme kooperatifinden 235 kadın ortağa anket uygulanmış ve yine aynı kooperatiflerden toplam 70 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerin 5 tanesi odak grup görüşmesi şeklinde 22 tanesi bire bir görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir. Odak grup görüşmelerinde kooperatif başkanı, yönetim kurulu üyeleri ve kooperatif ortakları yer alırken, bire bir görüşmelerde kooperatif başkanları ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin ve anketin uygulandığı kooperatiflere ilişkin bilgiler Tablo 1’de verilmektedir. Görüşmelerden elde edilen bulgular kadınların temel faaliyetlerinin gıda ve tekstil alanında yoğunlaştıklarını göstermektedir. Bazı kadın kooperatiflerinin ek olarak takı tasarımı, kırsal turizm, kafe/restoran işletmeciliği gibi alanlarda faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Bu faaliyet alanlarının, buldukları bölgenin ihtiyaçlarına göre şekillendiği veya yereldeki pazarın dışına açılma gibi amaçlarla ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Kooperatiflerin ortak sayıları kuruluş döneminde ve sonrasında değişiklik göstermekle birlikte 7 ile 168 arasında değişmektedir. Görüşülen kooperatifler arasında bazıları sadece ortaklarla faaliyetlerini sürdürürken bir kısmının tam zamanlı ve/veya yarı zamanlı olacak şekilde ortakların dışında istihdam sağladıkları görülmektedir. Her ne kadar tam zamanlı çalışan sayısı oldukça düşükse de özellikle ev-eksenli çalışan olarak kooperatif üretiminin içerisinde yer alanların sayısı 200 kişiye kadar çıkabilmektedir.

Görüşülen kooperatiflerin faaliyet alanlarına bakıldığında Türkiye’de kadın istihdamının genel görünümüyle uyumlu olduğu görülmektedir. Özellikle kadınlarla özdeşleştirilen ve toplumsal cinsiyet rollerinin işgücü piyasasındaki bir yansıması olarak kabul edilebilecek, kadın istihdamının yoğun olduğu tekstil, gıda ve takı tasarım alanlarında üretim gerçekleştirdikleri görülmektedir. Ancak kadın kooperatiflerinin bir kısmı birden fazla alanda faaliyet gösterebilmektedir. Nitekim görüşülen kooperatiflerden biri tekstil üretimi ve kafeterya işletmeyi bir arada yürütmektedir. Gıda alanında faaliyet

gösteren başka bir kooperatif de gelecek dönemlerde faaliyetlerini ortaklarının beceri alanlarına göre genişletmeyi düşündüklerini belirtmiştir.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Kadın Kooperatiflerinin Kuruluş Yılı, Ortak Sayısı ve Faaliyet Alanına Göre Dağılımı

Kadın Kooperatifleri	Kuruluş Yılı	Kuruluş Ortak Sayısı	Mevcut Ortak Sayısı	Faaliyet Alanı
KK-1	2018	10	19	Tekstil
KK-2	2016	9	9	Gıda
KK-3	2017	9	56	Birden çok alanda
KK-4	2013	16	17	Tekstil
KK-5	2016	7	7	Gıda
KK-6	2017	7	8	Gıda
KK-7 ²	2017 ¹	7	7	Gıda
KK-8	2014	7	168	Birden çok alanda
KK-9	2015	7	85	Birden çok alanda
KK-10	2015	22	164	Birden çok alanda
KK-11	2009	13	11	Tekstil
KK-12	2015	7	19	Tekstil
KK-13	2017	17	95	Tekstil
KK-14	2017	7	41	Birden çok alanda
KK-15	2016	7	17	Tekstil
KK-16	2018	7	15	Birden çok alanda
KK-17	2017	7	7	Takı tasarımı
KK-18	2017	9	9	Birden çok alanda
KK-19	2018	7	145	Birden çok alanda
KK-20	2014	9	8	Birden çok alanda
KK-21	2015	50	14	Tekstil
KK-22	2016	100	30	Tekstil
KK-23	2015	20	21	Tekstil
KK-24	2015	7	36	Gıda
KK-25	2015	24	13	Tekstil
KK-26	2018	7	11	Gıda
KK-27	2014	19	11	Birden çok alanda

Araştırmanın örnekleme, iki sınırlılık çerçevesinde belirlenmiştir. Birincisi, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin faaliyetlerine en az beş yıldır devam etme koşuludur. İkincisi ise, statü olarak kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifi olarak faaliyet göstermeleridir. Birinci sınırlılık, Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin önemli bir kısmının proje tabanlı veya yerel yönetimler desteğiyle kurulmuş olmasıdır. Nitekim her iki durumda da kooperatif ortağı olan kadınlar kooperatifçiliğin temel ilkelerine tam olarak hâkim değildirlir ve bu ilkeleri benimseyip bağımsız olarak faaliyetlerine devam edebilmeleri için yaklaşık üç yıllık bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Ancak geçtiğimiz dönemlerde 2020-2022 yılları arasında tüm dünyada etkileri derinden hissedilen Covid-19 pandemisi döneminde kadın kooperatiflerinin aktif olarak faaliyetlerine devam etmedikleri görülmektedir. Bu durum dikkate alındığında çalışmanın örnekleme son beş yıldır faaliyetlerine devam eden kadın kooperatifleri ile sınırlandırılmıştır. İkinci sınırlılık, Türkiye'de kadın kooperatiflerinin kadınların ekonomik güçlenmesinin aracı olarak görülmesiyle ilişkilidir. Dolayısıyla ekonomik güçlenme-kooperatif ilişkisini öne çıkararak kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifleri tercih edilmiştir. Bu durumda 2018 ve öncesinde kurulmuş olan kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifleri örneklem olarak belirlenmiştir. Araştırma örneklem tekniği olarak kartopu örnekleme tercih edilmiştir. Örnekleme oluşturmak için öncelikle Ticaret Bakanlığı-KoopBis'te yer alan kadın kooperatiflerinin listesi oluşturulmuş, kooperatiflerle iletişim sağlanmasında ise çoğunlukla Simurg Kadın Kooperatifleri Birliği ile iletişime geçilmiştir. Buna göre, Türkiye'de 2018 yılı ve öncesinde kurulan ve faaliyetlerine devam eden toplam 57 aktif kadın girişimi üretim ve işletme kooperatifinden 27'si ile görüşme sağlanmıştır.

Araştırma süreci üç aşamalı olarak uygulanmıştır. Literatürde Türkiye'de kadınların güçlenmesini kooperatifler üzerinden ölçmek amacıyla gerçekleştirilen bir anket çalışması olmadığından ilk aşama olarak, kadın kooperatifleri ve kadın güçlenmesi ilişkisini izleyebileceğimiz bir ölçek

geliştirme çalışması yürütülmüştür. Bu kapsamda güçlenme literatürü incelenerek taslak bir ölçek hazırlanmıştır. Ölçek oluşturulurken Kabeer'in kadın güçlenmesinin ölçümünde temel aldığı temsiliyet (agency), kaynaklar (resources) ve başarı (achievement) olmak üzere üç temel boyut dikkate alınmıştır. Kaynaklar, bireylerin seçim yapabilme özgürlüklerine katkı sağlayan bilgi ve mülk gibi beşerî ve meta kaynaklarına ulaşımı ifade etmektedir. Temsiliyet, stratejik yaşam seçimlerine ilişkin kararlara katılım, bu kararları tartışma ve kararlara etki düzeyine karşılık gelmektedir. Başarı ise, bireylerin sağlık, eğitim, gelir fırsatları, haklar ve siyasi katılım gibi konularda artan temsiliyetlerine bağlı olarak refahlarının artmasını açıklamaktadır (Kabeer 1999). Bu boyutların tercih edilmesi, kadın kooperatiflerinin kadın istihdamının yeni bir modeli olarak görülmesine dayanmaktadır. Bu yeni istihdam modeli, kadınların kendi işlerini kurmaları üzerinden işlediğinden kaynaklar boyutu, bir iş planını hayata geçirebilecek maddi ve beşerî kaynaklara karşılık gelmektedir. Temsiliyet boyutu, kooperatif içerisinde yer alan kadınların hem kooperatif kurumsal yapısı içerisinde hem de hane içerisinde temsiliyetini ifade etmektedir. Başarı boyutu ise, kadınların kooperatif faaliyetlerinden sonraki süreçteki kazanımlara karşılık gelmektedir.

Taslak ölçeğin kapsam geçerliliğini test etmek amacıyla Davis (1992) yöntemi dikkate alınarak dördü bir değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Bu kapsamda 21 uzmanla görüşmeler yapılmıştır. Uzman görüşmeleri için 4 ayrı grup belirlenmiştir. Birinci grup kadınların güçlenmesi konusunda çalışan akademisyen ve STK temsilcilerinden, ikinci grup ölçek geliştirme üzerine çalışan akademisyen ve STK temsilcilerinden, üçüncü grup kooperatifler hakkında detaylı bilgiye ulaşabileceğimiz kamu kurumları ve STK temsilcilerinden ve dördüncü grup da kadın kooperatifleri temsilcileri ile kadın kooperatifleriyle birlikte çalışan STK temsilcilerinden oluşmaktadır. Kapsam Geçerlilik Oranı (KGO) hesaplanmasında kullandığımız Davis yöntemine göre, kapsam geçerlilik indeksinin sağlanabilmesi için en az yüzde 80 değeri

ölçüt olarak kabul edilirken KGİ 0,90 olarak elde edilmiştir. Buna göre, ölçeğimizdeki maddelerin geçerliliği test edilmiş ve ölçekte kalacak maddeler kesinleştirilmiştir.

İkinci aşama olarak ölçek ankete uyarlanmış ve uygulanmıştır. Ankete uyarlama aşamasında ölçekteki boyutlar dikkate alınarak güçlenme etkisinin toplumsal cinsiyet eşitliği ve ekonomik olarak ortaya koyulmasını sağlayacak sorular eklenmiştir. Bu doğrultuda uzmanlar tarafından onaylanmış olan ölçeğin üç farklı boyutu altında yer alan maddeler anket sorularına dönüştürülmüştür. Bu doğrultuda anket üç ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kadın kooperatif ortaklarına ilişkin demografik bilgilere, ikinci bölümde kadın kooperatiflerine ilişkin bilgiler ve üçüncü bölümünde güçlenme etkinin görüleceği sorulara yer verilmiştir. Anketin güvenilirliğinin Cronbach's Alpha ile test edilmesi sonucunda, Cronbach-Alpha = 0.740 değeri elde edilmiştir. Buna göre çalışmada kullanılan anketin güvenilir olduğu kabul edilebilir.

Üçüncü aşama olan derinlemesine görüşmeler, katılımcıların ankette kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevapların neden ve sonuçlarını da görmeye yönelik, anketin bir adım ötesine geçebilecek şekilde hazırlanmıştır. Ayrıca derinlemesine görüşmelerin her biri Türkiye'deki kadın kooperatifçilik öyküsünü ortaya çıkarmayı amaçlayarak hazırlanmıştır.

Kadın Kooperatifleri ve Kadın Güçlenmesi İlişkisi

Güçlenme kavramını günümüzde ana akım politika ve programlarda çok sık kullanılmakla birlikte, güçlenmeyle gelir artışı veya daha iyi sağlık gibi diğer kalkınma hedefleri arasındaki fark netleştirilmemiştir (Mosedale 2005). Dolayısıyla güçlenme kavramının vurguladığı nokta ekonomik güçlenmeyle sınırlı kalmıştır. Bu çerçevede, bir kavram olarak kadının güçlenmesi, ekonomik büyüme gibi kalkınma hedeflerinin aracı olmuştur (Rowlands 1998).

Bu tanımlamaya feminist yaklaşım, kadın güçlenmesine toplumsal cinsiyet perspektifini de dahil etmiştir. Feminist yaklaşım kadın güçlenmesini, mevcut sorun alanlarından hareketle özellikle eğitim ve bilinçlendirme çalışmalarıyla aşağıdan yukarı bir hareket başlatarak kadın eylemleriyle elde edilebilecek bir süreç olarak görmektedir (Rowlands 1995; Moser 1989). Bu çalışmada kadın güçlenmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği ve ekonomik açıdan ele alınmaktadır. Kadınların güçlenmesinde ekonomik refaha erişim önemli bir belirleyici olmakla birlikte yeterli değildir. Nitekim Türkiye’de göçmen kadınlarla yapılan bir araştırmada, ekonomik faaliyetlerle kadınların güçlenmesi arasında pozitif bir ilişki kurulamayacağına değinilmekte ve işgücü piyasasında göçmen kadınların ancak eğreti işlere erişebilmesinin de ekonomik faaliyetlere katılım noktasında caydırıcı olabileceğine değinilmektedir (Erman vd. 2002). Bu doğrultuda Kabeer (1999)’in kadınların güçlenmesine dair yapmış olduğu sınıflandırma dikkate alınarak kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenmesi kaynaklara erişim, temsiliyet ve başarı olmak üzere üç boyut altında incelenmektedir.

Katılımcılara İlişkin Demografik Bulgular

Ankete katılanların tanımlayıcı bilgilerine bakıldığında, kooperatif başkanı/ortağı/çalışanı kadınların yaşları, medeni durumları, eğitimleri, hanelerinde yaşayan kişi sayısı, yaşadıkları il, hanelerine gelir getiren kişi sayısı, sosyal güvenleri, kooperatifteki çalışma biçimleri ile kooperatifçilik eğitimi alıp almadıklarına ilişkin bilgiler sunmaktadır.

Tablo 2: Yaşanılan Şehir

Yaşanılan şehir	Sayı	Yüzde
İstanbul	8	3,4
İzmir	97	41,3
Muğla	5	2,1
Aydın	11	4,7
Manisa	7	3,0
Balıkesir	3	1,3
Ankara	43	18,3
Van	5	2,1
Yozgat	9	3,8
Çorum	5	2,1
Bilecik	5	2,1
Eskişehir	20	8,5
Kayseri	10	4,3
Antalya	7	3,0
Toplam	235	100,0

Katılımcıların yaşadıkları illere göre İzmir ve Ankara illerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Özellikle İzmir'deki katılımcılar tüm katılımcıların yüzden 41,3'ünü oluşturmaktadır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birinci neden, İzmir'de görüşülen kadın kooperatiflerinin ortak sayılarının yüksekliğidir. İkincisi, bu kooperatiflerin diğerlerine göre birden fazla faaliyet alanında yılın tüm dönemlerinde aktif istihdam sağlama potansiyellerinin olmasıdır. Nitekim derinlemesine görüşmelerde özellikle gıda ve restoran alanında hizmet veren kadın kooperatiflerinin yörenin mevsimsel ürünlerine yönelik iyi bir pazarlama stratejilerinin olması, geniş pazarlara erişim sağlayabilmeleri kooperatifte sürekli olarak çalışan kadınların sayısını da artırmaktadır. Diğer illerdeki kadın kooperatiflerinin hem ortak sayıları görece düşüktür hem de kooperatiflerin ortaklarının çalışması düzenli olmadığından veya dönemsel üretim yaptıklarından kooperatif ortaklarına erişim konusunda sorunlar yaşanmıştır.

Tablo 3: Yaş aralığı

Yaş aralığı	Sayı	Yüzde
15-24	4	1,7
25-34	17	7,2
35-44	39	16,6
45-64	163	69,4
65+	12	5,1
Toplam	235	100,0

Kooperatif başkanı/ortağı/çalışanı kadınların yaş aralığını gösteren tabloya bakıldığında kadınların 45-64 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Nitekim toplam 235 katılımcının 163’ü bu yaş aralığında olup katılımcıların yaklaşık yüzde 70’ini temsil etmektedirler. Bu orana 65 yaş ve üzerinde olanlar da eklendiğinde katılımcıların yaklaşık yüzde 75’inin 45 yaş üzerinde olduğu görülmektedir. 15-34 yaş aralığında olan genç kadınların kooperatiflerdeki payı ise yüzde 10’a dahi ulaşmamaktadır. 2015 yılında Türkiye’deki kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu araştıran bir çalışmada da kooperatif ortak veya yararlanıcılarının yaş ortalamasının 41-60 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir (Duguid vd., 2015). Dolayısıyla bu tabloya bakarak Türkiye’de genç kadınların kooperatifleşme eğiliminin düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Mezun olunan okul düzeyi

Mezuniyet durumu	Sayı	Yüzde
Bir okul bitirmeyen	1	0,4
İlkokul	62	26,4
Ortaokul/mesleki ortaokul	29	12,3
Lise/mesleki lise	87	37,0
2/3 yıllık yüksekokul	21	8,9
4 yıllık yüksekokul/fakülte	33	14,0
Yükseklisans	2	0,9
Toplam	235	100,0

Ankete katılan kadın kooperatif başkanlarının/ortaklarının/ çalışanlarının eğitim durumuna bakıldığında, ilkokul ve lise mezunlarının çoğunlukta olduğu görülmektedir. Nitekim ilkokul mezunlarının oranı yüzde 26,4; lise/mesleki lise mezunlarının oranı yüzde 37,0'dir. Katılımcıların sadece yaklaşık yüzde 15,0'i dört yıllık yüksekokul/fakülte veya yüksek lisans mezunudur. Lisans ve lisansüstü eğitime sahip olanların da kooperatif ortak veya yönetim kurullarında yer aldığı görülmektedir. Kooperatif ortaklarının genellikle lise veya ilkokul eğitimini tamamlamış olma durumu diğer çalışmaların sonuçlarıyla taşımaktadır (Duguid vd., 2015).

Tablo 5: Haneye gelir getiren kişi sayısı

	Sayı	Yüzde
1 kişi	73	31,1
2 kişi	133	56,6
3 kişi	25	10,6
4 kişi	4	1,7
Toplam	235	100,0

Katılımcılarla ilgili önemli bir bilgi de yaşadıkları haneye gelir getiren kişi sayısıdır. Katılımcıların yarısından fazlası (yüzde 56,6) haneye gelir getiren kişi sayısının 2 olduğunu belirtirken yüzde 31,1'i de haneye tek kişinin gelir getirdiğini belirtmişlerdir. Haneye 2 kişinin gelir getirdiğini belirten kadınların genellikle emekli oldukları ve eşleriyle kendilerinin emekli aylıklarının hanenin temel geçim kaynağı olduğunu belirtmişlerdir. Bu hususta asıl önemli olan nokta, katılımcı kadınların çoğunun kooperatiften aldıkları geliri hane gelirinin içerisinde tanımlamamış olmalarıdır. Nitekim derinlemesine görüşmelerde haneye tek kişinin gelir getirdiğini belirten katılımcıların eşlerinin gelirlerinden bahsettikleri görülmüştür.

Tablo 6: Kooperatifte çalışma biçimi

	Sayı	Yüzde
Tam zamanlı	27	11,49
Yarı zamanlı	208	88,51
Toplam	235	100,0

Ankete katılan kadınların çok büyük bir kısmının kooperatifte çalışma biçimi yarı zamanlıdır. Nitekim katılımcıların yaklaşık yüzde 85'inin yarı zamanlı çalıştığı görülmektedir. Derinlemesine görüşmelerde, yarı zamanlı çalışmanın bazen haftanın belirli günlerinde çalışma bazen de günün belirli saatlerinde çalışma şeklinde gerçekleştiği görülmüştür. Yarı zamanlı çalışma, katılımcıların sigortalılık durumuyla ilişkili değildir. Nitekim yarı zamanlı çalışan kadınların bir kısmı sigortalı olarak istihdam edilirken bir kısmı ise, daha çok geçici nitelikteki işler için çalışmaktadır. Nasıl ki yarı zamanlı çalışma sigortalılık durumuyla ilişkili değilse, benzer şekilde tam zamanlı çalışanlar açısından da böyle bir ilişki söz konusu değildir. Kooperatifte kendini tam zamanlı çalışan olarak görenlerin önemli bir kısmı ise, kooperatif başkanları ve/veya kooperatif yönetim kurulunda olan ve kooperatif için sürekli olarak düzenli mesai harcayanlardan oluşurken bir kısmı da muhasebe gibi idari işlerden sorumlu olanlardır. Bazı kooperatiflerde ise, yararlandıkları teşviklerin bir ön koşulu olarak zorunlu istihdam olduğundan tam zamanlı çalışanlar bulunmaktadır.

Tablo 7: Katılımcıların sosyal güvencesi

	Sayı	Yüzde
Emekli	64	27,2
SSK	38	16,2
Sigorta yok	26	11,1
Eşi/babası üzerinden	107	45,5
Toplam	235	100,0

Ankete katılan kadınların sosyal güvence durumlarına bakıldığında, önemli bir kısmının eşleri veya babaları üzerinden sosyal güvencelerinin olduğu görülmektedir. Nitekim katılımcıların yüzde 45,5'i bu tür bir sosyal güvenceye sahiptir. Katılımcıların yaklaşık yüzde 27'si de emeklidir. Hiç sosyal güvencesi olmayanların sayısı ve oranı görece düşük olup yaklaşık yüzde 11'dir. Katılımcıların yaklaşık yüzde 16'sının da SSK üzerinden sosyal güvencesi bulunmaktadır. Ancak bunların önemli bir kısmı sosyal güvencesini kooperatif üzerinden elde etmektedir. Nitekim SSK'lı olan 38 kadının 34'ü kooperatif aracılığıyla sigorta sahibidir.

Tablo 8: Kooperatifçilik eğitimi alma durumu

	Sayı	Yüzde
Almadı	156	66,4
Aldı	79	33,6
Toplam	235	100,0

Kooperatifçilik eğitimi, kadınların kooperatifin işleyişine ilişkin tüm süreçlerin bilgisine hâkim olmalarını sağlayan bir araçtır. Dolayısıyla kadınların kooperatifçilik eğitimi almış olmaları, kooperatifte karar alma ve uygulama başta olmak üzere tüm süreçlere demokratik katılımları açısından önemlidir. Ankete katılan kadınların yarısından fazlası (yüzde 66,4) kooperatifçilik eğitimi almadığını belirtirken yüzde 33,6'sı da bu konuda eğitim aldıklarını belirtmiştir. Derinlemesine görüşmelerde kooperatifçilik eğitimi alan kadınların genellikle kuruluş aşamasından beri kooperatifte oldukları görülmüştür. Özellikle bir proje kapsamında kurulan kadın kooperatifleri başlangıç sürecinde bu tür bir eğitimden geçirilmektedirler. Ayrıca kooperatif eğitimi alma konusunda etkili olan bir diğer faktör kooperatif üst birliklerine üyeliktir. Daha çok kooperatif üst birliğine üye olan kooperatiflerdeki kadınların bu tür bir eğitim aldıkları görülmüştür.

Kaynaklara Erişim Boyutu

Kaynaklara erişim, kadınların güçlenmesi açısından en önemli göstergelerden biridir. Nitekim kaynaklar, bireylerin seçim yapabilme özgürlüklerine katkı sağlayan bilgi ve mülk gibi beşerî ve meta kaynaklarına ulaşımı ifade etmektedir (Kabeer 1999). Dolayısıyla fiziksel, sosyal ve finansal anlamda sahip olunan sermaye kaynaklara erişim kapsamında değerlendirilebilir. Bu bağlamda ankette yer alan kooperatife katıldıktan sonra kooperatif üretim veya hizmet faaliyetleri için ihtiyaç duyulan araçlara ve teknolojiye erişebilme, pazarlara erişebilme ile kooperatiften elde edilen gelirin çalışma koşulları düşünüldüğünde adil olup olmadığı kaynaklara erişim kapsamında değerlendirilmektedir.

Tablo 9: Kooperatif üretim/hizmet faaliyetleri için ihtiyaç duyulan araçlara ve teknolojiye erişebiliyorum

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	3	1,3
Katılmıyorum	2	0,9
Kararsızım	1	0,4
Kısmen katılıyorum	85	36,2
Kesinlikle katılıyorum	144	61,3
Toplam	235	100,0

Ankete katılan kadınların yaklaşık yüzde 97'si kooperatife katıldıktan sonra üretim veya hizmet faaliyetleri için gerekli olan araç gereçlere ve teknolojiye kısmen veya tamamen erişebildiklerini belirtmişlerdir. Derinlemesine görüşmelerde de kadınlar yetenekli ve beceri sahibi oldukları konularda gerekli üretim araçlarına veya üretim alanına sahip olamamaktan kaynaklı faaliyete geçemediklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla kooperatife katılmanın bu tür kaynaklara erişimi kolaylaştırdığı sonucuna varılabilir.

Ancak buna rağmen kadın kooperatiflerinin en önemli sorunlarından birisi, hammadde, madde, üretim araç ve gereçlerinin temin edilmesidir. Görüşmelerde kadın kooperatiflerinin üretim faaliyetlerine ilişkin fikirsel olarak yeterli motivasyona sahip oldukları, ancak kaynak yetersizliğine bağlı olarak harekete geçemedikleri görülmektedir. Gerçekten de görüşme yapılan bir kooperatif beş yıl önce kurulmuş olmasına rağmen küçük çaplı ekonomik aktiviteler yapsalar bile tam anlamıyla düzenli faaliyete geçmeleri beş yıl sonrasında mümkün olabilmiştir. Yerel yönetim desteğiyle kurulan kooperatif yerel yönetimde sık sık personel değişikliği yaşanması nedeniyle söz verilen desteği alamadıklarından harekete geçemediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 10: Kooperatife katıldıktan sonra pazarlara erişebiliyorum (Ürettiği ürünleri daha kolay satabilir hale geldi)

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	0,4
Kararsızım	1	0,4
Kısmen katılıyorum	72	30,6
Kesinlikle katılıyorum	161	68,5
Toplam	235	100,0

Derinlemesine görüşmelerde katılımcı kadınların hayatlarının bir döneminde gelir elde etme amacı olsun veya olmasın üretici faaliyetlerde buldukları görülmüştür. Ancak kadınların üretim konusunda engelleri olmasa dahi genellikle ürettikleri ürünleri sunabilecekleri pazarlara erişimleri olmadığından görece düşük gelir elde ettikleri görülmüştür. Nitekim evde yaptığı yemekleri sosyal medya üzerinden satışa çıkararak bir kooperatif ortağı pandemi döneminde işlerinin tamamen durduğunu, bu süreçte kooperatife katılarak tek başına erişemediği pazara ulaşma fırsatı yakaladığını belirtmiştir. Bu anlamda kooperatif ortaklığı pazar erişimi açısından oldukça önemlidir.

Katılımcıların yaklaşık yüzde 98’i kooperatife katıldıktan sonra pazarlara erişimin daha kolay hale geldiğini belirtmiştir. Bunun aksi yönde görüşü olanlar ise daha çok iletişim teknolojilerini yeterli düzeyde kullanamamaktan dolayı pazarlara yeterince ulaşamadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca pazarlara erişim noktasında yerel yönetimlerle ve STK’larla kurulan ilişkilerin de önemli bir faktör olduğunu söylemek mümkün. Nitekim KEDV kadın kooperatiflerinin ürettikleri ürünleri İstanbul’daki Nahıl Dükkân isimli kendi satış ofislerinde pazara sunmaktadır. Küçük yerlerde üretilen ve daha geniş bir pazara erişim fırsatları sınırlı olan kadın kooperatifleri için bu tür bir ilişkinin pazara erişim fırsatlarını artırdığı söylenebilir. Belediyelerin önemli bir kısmı da kadın kooperatiflerine ürettikleri ürünleri sunabilecekleri ücretsiz tezgahlar temin ederek yerel pazara erişimi desteklemektedirler. Yine belediyeler ve bazı firmalar özel günler için kadın kooperatiflerinden sipariş vererek Pazar erişimlerine destek olmaktadır. Ancak burada sorun bu tür siparişlerin sürekliliğidir. Nitekim görüşmelerde kadınlar, sosyal sorumluluk kapsamında talep edilen siparişler için her seferinde başka bir kadın kooperatifinin tercih edildiğini, dolayısıyla bu tür gelirlere güvenemeyeceklerini belirtmişlerdir. Özellikle turistik bölgelerde turizm mevsiminde bu tür bir destek kooperatife önemli bir gelir sağlayabilme potansiyeline sahiptir. Ancak buna rağmen kadın kooperatiflerinin bir kısmı büyük firmaların fason üreticileri olarak faaliyet göstermektedir. Nitekim görüşme yapılan iki kooperatifte büyük firmalarla geçici anlaşmalar yapılarak tekstil ürünlerinin üretildiği, ancak bu anlaşmaların sürekli olmaması ve ayrıca parça başı üretimin çok düşük ücretlendirilmesi nedeniyle kazançlarının çok yüksek olmaması gibi sorunların mevcut olduğuna değinilmiştir.

Tablo 11: Çalışma saatlerimi ve koşullarımı düşündüğümde kooperatiften elde ettiğim gelirin yeterli olduğunu düşünüyorum

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	39	16,6
Katılmıyorum	35	14,9
Kararsızım	13	5,5
Kısmen katılıyorum	87	37,0
Kesinlikle katılıyorum	61	26,0
Toplam	235	100,0

Kaynaklara erişim açısından en önemli unsurlardan biri sermaye kaynağıdır. Kadın kooperatifinin ana sermayesinin kadınların kooperatife ödedikleri aidatlar olduğu düşünüldüğünde kadınların kooperatiften elde ettikleri gelirin yeterli olması bu aidatın miktarının artırılabilmesini sağlayarak kooperatifin faaliyetlerini geliştirmesi konusunda önem kazanmaktadır. Bu bağlamda katılımcılara yöneltilen ‘çalışma saatlerimi ve koşullarımı düşündüğümde elde ettiğim gelirin yeterli olduğunu düşünüyorum’ sorusuna yüzde 26 oranında kesinlikle katılıyorum, yüzde 37 oranında kısmen katılıyorum cevabı verilmiş iken katılımcıların yüzde 31,5’i kısmen veya kesinlikle katılmadıklarını yüzde 5,5’i de bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Kooperatiften elde ettikleri gelirin yeterli veya kısmen yeterli olduğunu düşünenler, bunu çalışma saatlerinin kendi lehlerine olacak şekilde esnek olması ve çalışma koşullarını kendilerinin organize edebilmesiyle ilişkilendirmektedirler. Bu gelirin yetersiz olduğunu düşünenler ise genel olarak daha çok gönüllü olarak kooperatifin işleyişine ilişkin süreçlerde görev alan ancak doğrudan üretim veya hizmet faaliyetlerine katılmadıkları için gelir elde etmeyenlerden oluşmaktadır. Görüşmelerde kaynaklara erişimle ilgili bahsedilen en önemli sorunun sadece üyelik aidatı ödeyerek kooperatifin işleyişine ve üretim faaliyetlerine katılmadan kâr payı alan üyeler olduğu belirtilmiştir. Gerçekten de bazı üyelikler kâğıt üzerinde kalmakta ve üyelerin

bir kısmı kooperatifi aidat ödeyerek gelir elde edebilecekleri bir yatırım aracı olarak görebilmektedirler. Bu durum kooperatifçilik ilkeleriyle ters düştüğü gibi aynı zamanda üretim faaliyetlerine hiçbir katkısı olmayan üyelerin kardan pay alması aktif üyeleri de rahatsız ettiğinden kooperatiflere üyelikle ilgili resmi olmayan sınırlamalar getiren kooperatif örnekleri mevcuttur.

Temsiliyet Boyutu

Kadınların güçlenmesinin boyutlarından bir diğeri olan temsiliyet, kararlara katılım, bu kararları tartışma ve kararlara etki düzeyine karşılık gelmektedir (Kabeer 1999). Özellikle kooperatif içerisinde ve hanehalkı arasında kadınların ne derece temsil edildiği, katılım ve karar verme sürecindeki rolleri ile kooperatif veya hane içerisindeki ekonomik veya sosyal temsilleri kadınların güçlenmesini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, ankette kooperatifçilik mevzuatına ve işleyiş sürecinin bilgisine hâkim olma, kooperatiften elde edilen gelirin temel gelir olması, kooperatifte karar alım süreçlerine katılma, kooperatife katıldıktan sonra ev işlerinde eşit bir paylaşım olup olmadığı konuları temsiliyet boyutu altında ele alınmıştır.

Tablo 12: Kooperatifçilik mevzuatına ve işleyiş sürecinin bilgisine sahibim

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	34	14,5
Katılmıyorum	8	3,4
Kararsızım	6	2,6
Kısmen katılıyorum	65	27,7
Kesinlikle katılıyorum	122	51,9
Toplam	235	100,0

Kooperatifçilik bilgisine ve işleyiş sürecine hâkim olma, kooperatifte

atılacak herhangi bir adımla ilgili daha fazla söz sahibi olmayı sağlaması açısından önemlidir. Gerçekten de özellikle kooperatifçilik bilgisine sahip biri kooperatifçiliğin felsefesine ve temel ilkelerine hâkim olacağından gerçek anlamda dayanışma ruhunu besleyen bir etki yaratarak kadınların kooperatifteki temsiliyetini artıracaktır. Kooperatif işleyiş sürecine hâkim olmak ise kooperatifle ilgili alınacak kararlara müdahale edebilme olanağı taşıması açısından önemlidir. Katılımcılara yöneltilen ‘kooperatifçilik mevzuatına ve işleyiş sürecinin bilgisine hakimim’ ifadesine yüzde 79,6 oranında kısmen veya kesinlikle katılıyorum cevabı verilmişken, yüzde 17,9’u kısmen veya kesinlikle katılmıyorum cevabını vermiştir. Derinlemesine görüşmelerde, kadınların bir kısmı bu bilgileri kooperatifçilik eğitiminden elde ettiklerini belirtirken bir kısmı ise kooperatifte aktif olarak görev aldıklarından zaman içerisinde keşfederek öğrendiklerini belirtmişlerdir.

Tablo 13: Kooperatiften elde ettiğim gelir hanenin temel geçim kaynaklarından biridir

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	148	63,0
Katılmıyorum	65	27,7
Kararsızım	2	0,9
Kısmen katılıyorum	16	6,8
Kesinlikle katılıyorum	4	1,7
Toplam	235	100,0

Kooperatiften elde edilen gelirin hanenin temel geçim kaynaklarından biri olup olmaması kadınların hane içerisindeki temsilini etkilemektedir. Nitekim insanın kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olması, güçlenmenin en önemli göstergelerinden biri olarak kabul edilmekte (Williams vd. 1994) ve yapılan araştırmalar da kadınların hanede söz sahibi olmalarında maddi kazançlarının etkili olduğunu göstermektedir (Toksöz vd. 2001). Bu bağlamda

kooperatiften elde edilen gelirin hanehalkının temel geçim kaynaklarından biri olması kooperatifin kadınların temsiliyetini artırdığı şeklinde yorumlanabilir. Ankette yer verilen ‘kooperatiften elde ettiğim gelir hanenin temel geçim kaynaklarından biridir’ ifadesine katılımcıların yüzde 90,7’si kesinlikle veya kısmen katılmıyorum cevabını verirken yüzde 8,5’i kısmen veya kesinlikle katılıyorum cevabını vermişlerdir. Bu ifadeye katılanlar kooperatifte düzenli çalışan ve düzenli gelir elde edenlerdir. Buna göre, ankete katılan kadınların çoğunluğunun kooperatiften elde ettikleri gelirin hane içerisindeki temsiliyetlerine bir etkisi olacak düzeyde olmadığı söylenebilir. Kadın kooperatiflerinden elde edilen gelirlerin hanenin temel geçim kaynağına dönüşebilmesi için kooperatiflerin ekonomik sürdürülebilirliklerinin sağlanması oldukça önemli bir önkoşuldur. Yine de görüşme esnasında kadınlar kooperatiften elde ettikleri mütevazı gelirin dahi gündelik özel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri, çocuklarının eğitimlerine destek olabilmeleri ve sosyalleşebilmeleri için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla kooperatiften elde edilen gelir hanenin ikincil bir gelir kaynağıdır.

Tablo 14: Kooperatifte karar alım sürecine katılımı

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	22	9,4
Katılmıyorum	4	1,7
Kararsızım	9	3,8
Kısmen katılıyorum	50	21,3
Kesinlikle katılıyorum	150	63,8
Toplam	235	100,0

Kadınların kooperatif içerisinde karar alım süreçlerine katılmaları kooperatifçiliğin temel ilkelerinden biri olan demokratik işleyişi temsil etmektedir. Kooperatiflerin tabandan yükselen birer dayanışma örgütü olduğu düşünüldüğünde karar alım süreçlerine katılımın herkes için mümkün olması beklenir. Ankette yer verilen ‘kooperatifte karar alım süreçlerine katılıyorum’

ifadesine katılımcıların yaklaşık yüzde 85'i kısmen veya tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu yüksek bir oran olmakla birlikte karar alma süreçlerine katılmadıklarını belirten kadınların oranı yaklaşık yüzde 11 ile hiç azımsanmayacak bir düzeydedir. Normalde herhangi bir ekonomik girişimde kolaylıkla görmezden gelinebilecek olan bu oran söz konusu kadın kooperatifleri olduğunda dikkate alınması gereken önemli bir yüzdendir. Derinlemesine görüşmelerde de karar alma süreçlerine katılımı ilgili üyelerin önemli bir kısmı karar alma süreçlerine katıldıklarını, ancak kararlar üzerindeki etkilerinin zayıf olduğunu dile getirmişlerdir. Bu durum tüm kooperatifler için geçerli olmamakla birlikte özellikle henüz kooperatifin sistematik bir işleyişe sahip olmadığı, üyelerin genellikle düşük eğitilmiş olduğu kooperatiflerde görülmektedir. Ayrıca kâğıt üzerinde üye gözükürken kooperatifle sürekli ilişki içerisinde olmayan üyelerin de karar alma süreçlerine katılmadıkları ve yönetim kurulunun da aktif olmayan üyelerin bu sürece katılımına sıcak bakmadıkları görüşmelerde değinilen önemli hususlardan biridir. Her ne kadar ankette karar alma sürecine katılım oranı yüksek çıkmış olsa da derinlemesine görüşmelerde özellikle üye sayısı yüksek olan kooperatiflerde aktif olmayan üyelerle görüşülemediğinden karar alma süreçlerine katılımın daha düşük olduğu tahmin edilmektedir. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin önemli bir kısmının demokratik ve eşit katılım anlamında yol alması gereken uzunca bir yol vardır.

Tablo 15: Kooperatife katıldıktan sonra ev işlerinde daha eşit bir paylaşım oluyor (evdeki erkeklerle)

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	42	17,9
Katılmıyorum	9	3,8
Kararsızım	13	5,5
Kısmen katılıyorum	71	30,2
Kesinlikle katılıyorum	100	42,6
Toplam	235	100,0

Ev işlerinde kadın ve erkekler arasında eşit bir paylaşım olması, hane içerisinde bireylerin sosyal anlamda temsiliyeti açısından önemli bir göstergedir. Türkiye gibi ataerkil toplum yapısının hala hâkim olduğu bir coğrafyada, kooperatiflerin kadınların hane içerisindeki sosyal olarak temsiliyetlerini etkileyip etkilemediği önemli bir güçlenme göstergesi olarak düşünülebilir. Ancak burada kadınların eğitiminin, daha önce çalışma deneyimleri olup olmadığının ve kooperatifin faaliyet gösterdiği şehrin etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Amerikan zaman kullanım anketi verilerine göre, hanedeki kadın ve erkeğin ücretli çalışması durumunda hane içerisindeki işlere ayrılan zamanın daha eşitlikçi olduğu görülmektedir (Chesley ve Flood 2017). Türkiye’de 2014-2015 yıllarını kapsayan zaman kullanım anketi verilerine göre ise kadınlar, çalışma yaşamında olsalar dahi hane içerisindeki işler için erkeklere göre oldukça fazla zaman ayırmakta ancak eğitim düzeyi, çalışmanın biçimi, kırsal-kent yerleşimi, hanenin gelir düzeyi gibi etkenlere göre bunun değişebildiğine değinilmektedir (Memiş 2016). Ankette yer verilen ‘kooperatife katıldıktan sonra ev işlerinde daha eşit bir paylaşım oluyor’ şeklindeki ifadeye katılımcıların yüzde 42,6’sı kesinlikle katılırken yüzde 21,7’si katılmadıklarını belirtmişlerdir. Derinlemesine görüşmeler göstermektedir ki kooperatife katıldıktan sonra ev işlerinde daha eşit paylaşım olduğunu belirtenler, görece yüksek eğitilmiş, kooperatif yönetiminde yer alan, ekseriyetle emekli kooperatif ortaklarıdır. Kooperatifte düzenli çalışarak haneye düzenli gelir sağlayan kadın ortaklar da ev işlerindeki paylaşımın olumlu yönde değiştiğini belirtmektedirler.

Başarı Boyutu

Başarı, bireylerin sağlık, eğitim, gelir fırsatları, haklar ve siyasi katılım gibi konularda artan temsiliyetlerine bağlı olarak refahlarının artmasını

açıklamaktadır (Kabeer 1999). Bu bağlamda başarı araştırmanın temel olarak ölçmeyi hedeflediği ekonomik ve toplumsal cinsiyet eşitliği kapsamında ele alınmaktadır. Ekonomik güçlenme bir gelir yaratma, birikim sağlama, yoksulluktan kurtulma, kadının gelirini kendisi için harcayabilmesi olarak ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında güçlenme ise, toplumsal cinsiyet farkındalığının artması, ev dışında daha fazla yalnız zaman geçirebilme, hanede alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olma ve girişimci faaliyetlere katılabilme olarak ele alınmaktadır.

Başarı boyutu: Ekonomik güçlenme etkisi

Tablo 16: Kooperatife katıldıktan sonra gelirim yükseldi

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	3	1,3
Katılmıyorum	19	8,1
Kararsızım	15	6,4
Kısmen katılıyorum	78	33,2
Kesinlikle katılıyorum	120	51,1
Toplam	235	100,0

Ekonomik güçlenmenin en önemli göstergesi, bir gelire sahip olmak veya sahip olunan gelirin yükselmesidir. Bu bağlamda ankette yer verilen ‘kooperatife katıldıktan sonra gelirim yükseldi’ ifadesine katılımcıların yüzde 84,3’ü katıldığını belirtirken yaklaşık yüzde 10’u katılmadığını ve yüzde 6,4’ü de kooperatife katılmanın gelirlerine bir etkisinin olmadığını belirtmişlerdir. Derinlemesine görüşmelerde kooperatife katılmanın gelirlerini etkilemediğini belirtenler genellikle yönetimde yer alıp doğrudan üretim veya hizmet faaliyetlerinde bulunmayanlardır ve zaten kendilerini gönüllü çalışan olarak tanımlamaktadırlar. Ayrıca genel anlamda kooperatiflerin karlılıkları düşük olduğundan kardan pay almayla elde edilen gelirler de yüksek değildir. Hatta

üretici faaliyetleri çok sınırlı, mevsimlik olan veya üretici faaliyetleri düzenli olmayan kooperatiflerdeki üyeler için kooperatifin gelir artışına etkisi çok daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir.

Tablo 17: Kooperatife katıldıktan sonra birikim yapabilir hale geldim

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	56	23,8
Katılmıyorum	19	8,1
Kararsızım	19	8,1
Kısmen katılıyorum	86	36,6
Kesinlikle katılıyorum	55	23,4
Toplam	235	100,0

Kooperatife katıldıktan sonra birikim yapabildiğini belirtenlerin oranı yüzde 60'tır. Ancak birikim denildiğinde bir mülk alabilecek düzeyde bir birikimden söz etmek mümkün değildir. Burada katılımcıların bahsettikleri birikimler genellikle çok küçük miktarlarda ve kendi özel ihtiyaçları için yapmış oldukları birikimdir. Derinlemesine görüşmelerde de kooperatife katıldıktan sonra birikim yapabilenlerin zaten kendilerine ait emekli aylığı gibi bir gelirleri olduğu, kooperatiften gelen küçük kazançlardan da birikim sağlayabilenler olduğu görülmüştür. Nitekim kooperatife katılmadan önce hiç geliri olmayanlar birikim yapamadıklarını belirtmişlerdir.

Tablo 18: Kooperatiften elde ettiğim geliri kendim için harcayabilirim

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	0	0,0
Katılmıyorum	1	0,4
Kararsızım	1	0,4
Kısmen katılıyorum	62	26,4
Kesinlikle katılıyorum	171	72,8
Toplam	235	100,0

Türkiye’de kadın kooperatifleriyle ilgili yapılan önceki çalışmalarda kadınların kooperatiften elde ettikleri gelire kocalarının veya babalarının el koyduğu belirtilmektedir (Duguid vd. 2015). Bu doğrultuda gerçek anlamda bir ekonomik güçlenmeden söz edebilmek için kadınların elde ettikleri kazançları diledikleri gibi kendileri için harcayabilmeleri önemlidir. Ankette yer verilen ‘kooperatiften elde ettiğim geliri kendim için harcayabilirim’ ifadesine katılımcıların yüzde 72,8’i kesinlikle katılıyorum cevabını verirken yüzde 26,4’ü ise kısmen katılıyorum cevabını vermiştir. Derinlemesine görüşmelerde bu ifade için kısmen katılıyorum seçeneğini tercih edenlerin gelirlerini genellikle hanenin toplam geliri yetersiz olduğu için hane için harcadıkları görülmüştür.

Tablo 19: Kooperatife katıldıktan sonra yoksulluk yaşamıyorum

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	26	11,1
Katılmıyorum	20	8,5
Kararsızım	23	9,8
Kısmen katılıyorum	68	28,9
Kesinlikle katılıyorum	98	41,7
Toplam	235	100,0

Kadınların ekonomik güçlenmesinde bir gelir elde etmek kadar elde edilen gelirin yoksulluğa düşmeyecek düzeyde olması da önem taşımaktadır. Kadınların kooperatifler aracılığıyla güçlenmesine bakarken de kooperatife katıldıktan sonra yoksulluk³ yaşayıp yaşamadıklarına dair bilgi edinme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda ankette ekonomik güçlenme faktörü altında ‘kooperatife katıldıktan sonra yoksulluk yaşamıyorum’ ifadesine yer verilmiştir. Bu ifadeyi katılımcıların yüzde 41,7’si kesinlikle katılıyorum şeklinde cevaplarırken yüzde 58,3’ü kooperatife katıldıktan sonra tam olarak yoksulluktan kurtulamadıklarını belirtmişlerdir. Bu oranların

yorumlayabilmesi için derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerle desteklenmeye ihtiyaç vardır. Nitekim görüşmeler esnasında yoksulluk yaşamadığını belirtenlerin zaten kooperatiften bağımsız bir gelirlerinin olduğu, görece yaşlarının ilerlemiş ve hanede yaşayan sayısının az olduğu ve haneye gelir getiren sayısının birden fazla olduğu görülmüştür. Ancak bakmakla yükümlü çocuğu olanlar, kooperatif dışında herhangi bir geliri olmayanların kooperatiften elde ettikleri gelirin yoksulluk yaşamamalarını sağlayacak düzeyde olmadığı görülmektedir.

Başarı boyutu: Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından güçlenme

Tablo 20: Kooperatife katıldıktan sonra ailede harcamaların vebirikimin nasıl yapılacağı konusunda daha fazla söz sahibiyim

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	0	0,0
Katılmıyorum	2	0,9
Kararsızım	8	3,4
Kısmen katılıyorum	113	48,1
Kesinlikle katılıyorum	112	47,7
Toplam	235	100,0

Genellikle hanenin temel gelir getiren kişinin hanedeki finansal kararların alınmasında çok daha fazla söz sahibi olduğu bilinmektedir. Özellikle temel geliri sağlayan erkek ise ataerkil düzenin getirdiği roller gereği ekonomik kararların alınmasında erkeğin rolü daha da belirginleşmektedir. Bu anlamda kooperatife katıldıktan sonra kadınların ailede alınan finansal kararlar üzerindeki etkisinin değişip değişmediğine bakmak toplumsal cinsiyet eşitliği açısından güçlenme etkisini görebilmek için önemlidir. Ankette yer verilen ‘kooperatife katıldıktan sonra ailede harcamaların ve birikimin nasıl yapılacağı konusunda daha fazla söz sahibiyim’ ifadesine katılımcıların yüzde 47,7’si

kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verirken yüzde 48,1'i kısmen katılıyorum seçeneğini tercih etmiştir. Buna göre genel olarak kooperatife katılmanın ailedeki harcamalar üzerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren bir etki yarattığı söylenebilir. Derinlemesine görüşmelerde bu soruya kısmen katılıyorum şeklinde cevap verenlerin zaten kooperatife katılmadan önce de bu tür kararlarda söz sahibi oldukları görülmüştür.

Tablo 21: Kooperatife katıldıktan sonra ev dışında daha fazla yalnız vakit geçirebiliyorum

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	0	0,0
Kısmen Katılmıyorum	1	0,4
Kararsızım	6	2,6
Kısmen katılıyorum	64	27,2
Kesinlikle katılıyorum	164	69,8
Toplam	235	100,0

Toplumsal cinsiyet eşitliği açısından güçlenmenin önemli göstergelerinden biri de kadınların kamusal hareket özgürlükleridir. Kadınların kamusal alanda tek başlarına geçirdikleri süreler, ev dışında geçirdikleri sürelerin kendi tercihleri doğrultusunda harcanması bu anlamda önemlidir. Bu doğrultuda ankette 'kooperatife katıldıktan sonra ev dışında daha fazla yalnız vakit geçirebiliyorum' ifadesi eklenmiştir. Bu ifadeye katılımcıların yaklaşık yüzde 70'i kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap verirken yaklaşık yüzde 27'si kısmen katılıyorum seçeneğini tercih etmiştir. Derinlemesine görüşmelerde kısmen katılıyorum seçeneğini tercih edenlerin ev dışında vakit geçirmeyi sosyalleşme olarak algıladıkları ve zamanlarının önemli bir kısmını kooperatife ayırdıkları için de böyle bir zamanları kalmadığı için kısmen katılıyorum cevabını verdikleri görülmüştür.

Tablo 22: Kooperatife katıldıktan sonra toplumsal cinsiyet farkındalığım arttı

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	0	0
Kararsızım	1	0,4
Kısmen katılıyorum	71	30,2
Kesinlikle katılıyorum	163	69,4
Toplam	235	100,0

Kadınların çoğu doğdukları andan itibaren belirli toplumsal kodlarla hayata başladıklarından ev içerisinde üstlendikleri çoğu sorumluluğu doğal bir şey olarak görmekte ve bunun toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir göstergesi olduğunun farkında olmadan hayatlarına devam etmektedirler. Oysaki özellikle ev-içi işler ve bakım işleri kadınlar üzerinden tanımlanmakla birlikte toplumdaki tüm bireylerin ortak sorumluluğundadır. Kadın kooperatifleri kadınların sadece gelir elde edebilecekleri bir iş alanı değil, aynı zamanda pek çok konuda dayanışma sağladıkları bir toplum merkezidir. Dolayısıyla kadın kooperatiflerinin en önemli işlevlerinden biri de toplumsal cinsiyet farkındalığının artırılmasıdır. Bu doğrultuda kadın kooperatiflerinde ortaklar için cinsiyet eşitliği eğitimleri düzenlenebilmekte veya kadınlar kendi dayanışma mekanizmaları aracılığıyla bir farkındalık yaratabilmektedir. Bu kapsamda ankette yer verilen ‘kooperatife katıldıktan sonra toplumsal cinsiyet farkındalığım arttı’ ifadesine katılımcıların neredeyse tamamı (yüzde 99,6’sı) katılıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Buna göre kadın kooperatiflerinin toplumsal cinsiyet farkındalığı yaratma etkisinin oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Tablo 23: Kooperatife katıldıktan sonra önemli hane kararlarına katılımım arttı (araba, ev, ev aletleri alımı, çocukların okulu gibi)

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	0	0,0
Katılmıyorum	0	0,0
Kararsızım	6	2,6
Kısmen katılıyorum	111	47,2
Kesinlikle katılıyorum	118	50,2
Toplam	235	100,0

Eve bir şey alınması veya çocukların eğitimi söz konusu olduğunda Türkiye gibi toplumsal normların güçlü olduğu ülkelerde erkeğin daha yüksek bir söz hakkının olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla kooperatife katıldıktan sonra kadınların bu kararlara katılımında bir değişim olması güçlenme göstergesi kabul edilebilir. Ankette yer verilen ‘kooperatife katıldıktan sonra önemli hane kararlarına katılımım arttı’ ifadesine katılımcıların yaklaşık yüzde 97’si katılıyorum cevabını vermişlerdir. Bu anlamda kooperatiflerin kadınların hanede alınan önemli kararlara katılımı üzerinde olumlu etkisinin olduğu söylenebilir. Derinlemesine görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında, kadınların kooperatife katılmalarıyla birlikte hane içerisinde alınan kararlarda daha fazla söz sahibi olmaları, kooperatiflerin kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin artmasıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim görüşmelerde kadınların önemli bir kısmı kooperatif ile birlikte ‘birey’ olarak daha fazla kamusal hayata karışabildiklerini belirtmişlerdir. İzmir’in kırsal bir bölgesinde kooperatif ortağı olan bir görüşmeci, kooperatife katıldıktan sonra kızının eğitimi konusunda eşyle tartışarak eğitimine devam etmesi yönünde karar almalarını sağladığını ve bununla gurur duyduğunu belirtmiştir.

Tablo 24: Kooperatife katıldıktan sonra girişimci faaliyetlere katılımım arttı

	Sayı	Yüzde
Kesinlikle katılmıyorum	1	0,4
Katılmıyorum	0	0,0
Kararsızım	87	37,0
Kısmen katılıyorum	106	45,1
Kesinlikle katılıyorum	41	17,4
Toplam	235	100,0

Girişimci faaliyetlerde bulunmak her ne kadar ekonomik bir şeymiş gibi algılsa da bu araştırma kapsamında girişimci faaliyetler bir işe başlama niyetinde olmak, yeni bir alana giriş yapmak, çalışma kararı vermek olarak ele alınmıştır. Böyle ele alındığında girişimci faaliyetler toplumsal cinsiyet eşitliği göstergesi olarak kabul edilebilir. Ankette yer verilen ‘kooperatife katıldıktan sonra girişimci faaliyetlere katılımım arttı’ ifadesine katılımcıların yüzde 62,5’i katılıyorum şeklinde cevap verirken yüzde 37,0’si bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir. Derinlemesine görüşmelerde kararsız olduklarını belirtenlerin kooperatif ile ilişkilerinin düzenli olmadığı görülmüştür.

Sonuç

Türkiye’de kadın kooperatiflerini inceleyen önceki araştırmaların sonuçlarıyla (Çınar vd. 2021; KEİG 2015; Duguid vd. 2015) uyumlu olacak şekilde bu araştırmanın bulguları da kadınların hane içerisindeki rollerinin kooperatiflere katıldıktan sonra ailedeki erkek üyeler ile daha eşit paylaşıldığı, hane içerisinde araba/ev vb. alımı ile çocukların eğitimi gibi önemli kararlarda kadınların daha fazla söz sahibi oldukları, kadınların tek başlarına ev dışında daha fazla zaman geçirdikleri, toplumsal cinsiyet farkındalıklarının arttığını göstermektedir.

Bunlar toplumsal cinsiyet eşitliği anlamında güçlenmeye işaret etmektedir. Kooperatiflerin kadınları güçlendirme potansiyeline rağmen ekonomik güçlenme etkisinin çok daha zayıf ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim kooperatifte çalışmanın genellikle yarı zamanlı veya düzensiz olması, kooperatif faaliyetlerinden elde edilen gelirin düşük olması ekonomik güçlenme etkisini zayıflatan nedenlerdendir. Araştırmaya katılan kadınlar kooperatife girdikten sonra gelirlerinin arttığını, birikim yapabildiklerini belirtse de bunların miktarının çok düşüktür ve birikim yapabilme ihtimali ailedeki diğer üyelerin gelirlerine bağlı olarak değişmektedir. Bunun en önemli sonucu, kadın kooperatiflerinin ekonomik olarak sürdürülebilirlik potansiyellerinin düşük olmasıdır.

Türkiye'deki kadın kooperatiflerinin en önemli sorunlarından biri, hiçbir destek olmadan faaliyetlerine devam edebilen kadın kooperatiflerinin sayısının oldukça az olmasıdır. Nitekim araştırmada kadın kooperatiflerinin çoğunun kuruluş ve faaliyetlerine devam ettikleri süreçte belediyelerden kira, fatura ve pazar yeri desteği aldıkları görülmektedir. Bir kısmı da projeye kurulduklarından eğitim ve üretim için gerekli teçhizatlara erişimde kolaylık sağlanmaktadır. Ancak bu destekler kesildiğinde kadın kooperatiflerinin finansal giderlerini karşılamaları zorlaşmakta ve üye gelirleri düşük olduğundan bazıları pasif duruma düşebilmekte veya tasfiye edilmektedir. Ayrıca kooperatif gelirin düzenli olmaması üye kadınların kooperatifle bağlarını zayıflatabilmekte ve kooperatifin temel işleyişine ilişkin süreçte ve fikirsel üretim süreciyle çok az sayıda kooperatif ortağının ilgilenmesi gibi bir durum yaşanmaktadır. Bu da tabandan yükselen ve eşitlerin kurduğu bir girişim olan kadın kooperatiflerinin demokratik ve ekonomik katılım ilkesini büyük ölçüde olumsuz etkilemektedir.

Bu doğrultuda kadın kooperatiflerinin kadınların güçlenmesine etkisini inceleyen araştırmanın bulguları iki temel sonuca işaret etmektedir. Bunlardan ilki, kooperatiflerde yer alan kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği

anlamında güçlenmeleri ekonomik güçlenmelerinin önüne geçmektedir. Diğerleri ise, kadınların güçlenme etkisinin tam olarak ortaya çıkmamasında kadın kooperatiflerinin kooperatifçilik ilkelerini tam ve eksiksiz uygula(ya) mamalarından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda kadın kooperatiflerinin kurulması, kadınların kooperatiflere katılımının artırılması ne kadar önemliyse, güçlenme etkisinin daha güçlü bir şekilde görülebilmesi için kooperatifçilik ilkelerine bağlılık da bir o kadar önemlidir.

- 1 Araştırmanın saha çalışmasına yaptığı katkı için Güneş Kurtuluş’a teşekkür ederiz.
- 2 KK-7 2017 yılında kurulmuş olmasına rağmen faaliyetlerine henüz yeni başladığı için bu kooperatifle derinlemesine görüşme yapılmış, ancak anket uygulanmamıştır.
- 3 Ankette kadınlara yöneltilen ‘Kooperatife katıldıktan sonra yoksulluk yaşamıyorum’ ifadesinde geçen ‘yoksulluk’: “Kadınların bireysel temel ihtiyaçlarını karşılayacak bir gelire sahip olmamaları” şeklinde tanımlanmıştır.

Kaynakça

- ACT HUMAN. “Sosyal Dayanışma Ekonomisi için Güçlü. (2021). Kooperatifçilik”.https://ingev.org/Sosyal_Dayanisma_Ekonomisi_icin_Guclu_Kooperatifcilik_Sunumu.pdf (Son erişim tarihi 15.04.2021)
- Aksoy Demirci ve A., Günay, G. “Türkiye’de Kadın Kooperatifçiliği”. *Third Sector Social Economic Review*, 53(1), (2018): 77-90.
- Aldırmaz Akkaya, F. “Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Sürdürülebilir Kırsal Turizmdeki Önemi ve Finansal Performanslarının Analizi”. (2018). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Ambler, K., Jones, K., O’Sullivan, M. “Facilitating women’s access to an economic empowerment initiative: Evidence from Uganda”. *World Development*, 138, (2021): 1-13.
- Chesley, N. ve Flood, S. “Signs of Chance? At Home and breadwinner Parents’ Houework and Child-care Time”. *Journal of Marriage and Family*, 79(2), (2017): 511-534.
- COPAC. “Cooperatives, Women, & Gender Equality.” (2015). http://www.copac.coop/wp-content/uploads/2015/07/COPAC_PolicyBrief_CoopsWomen.pdf (Son erişim tarihi 15.04.2021)
- Çınar, K., Akyüz, S., Uğur-Çınar, M., Öncüler-Yayalar, E. “Faces and Phases of Women’s Empowerment: The Case of Women’s Cooperatives in Turkey”. *Social Politics*, (2019): 1-28.
- Davis, L. L. “Instrument review: Getting the most from a panel of experts”. *Applied Nursing Research*, 5, (1992): 194-197.
- Demetriades, J. “Gender Equality Indicators: What, Why and How?”. OECD. (2009). <https://www.oecd.org/dac/gender-development/44952761.pdf> (Son erişim tarihi 20.04.2021)
- Dohmwirth, C. Ve Hanisch, M. “Women and Collective Action: Lessons From the Indian Diary Cooperative Sector”. *Oxford University Press and Community Development Journal*, 53(4), (2018): 675-693.
- Duguid, F. vd. Türkiye’de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu. *The*

World Bank, IBRD-IDA Raporu, 2015.

Erman, Tahire, Sibel Kalaycıoğlu, ve Helga Rittersberger-Tılıç. “Money-Earning Activities and Empowerment Experiences of Rural Migrant Women in the City: The Case of Turkey.” In *Women’s Studies International Forum*, 25, (2002): 395–410. Elsevier.

Gholipour, A. vd. Impact Model of Women’s Empowerment. International Business Research, 2010.

Gönüllü Atakan, A. ve Çoban A. Türkiye’de Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlenmesi: Yasal ve Yapısal Stratejiler, (ILO Yayınları, 2022).

ILO. “Advancing cooperation among women workers in the informal economy: The SEWA way”. Geneva: ILO Publications. (2018) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_633752.pdf (Son erişim tarihi 15.04.2021)

ILO. “Advancing gender equality: The co-operative way”. Geneva: ILO Publications. (2015). https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_379095.pdf, (Son erişim tarihi 20.04.2021)

1. ILO. “Leveraging the cooperative advantage for women’s empowerment and gender equality”. Geneva: ILO Publications. (2014) https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/---coop/documents/publication/wcms_307217.pdf (Son erişim tarihi 05.02.2021).

Kabeer, N. “Resources, Agency, Achievements: Reflections on the Measurement of Women’s Empowerment”. *Development and Change*, 30, (1999): 435-464.

KEİG. On Birinci Kalkınma Planında Kadın İstihdamı: Girişimcilik ve Kooperatifçilik. (2019). <http://www.keig.org/on-birinci-kalkinma-planinda-kadin-istihdami-hedef-girisimcilik-ve-kooperatifcilik/> (Son erişim tarihi: 05.10.2023)

KEİG. Türkiye’de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler. KEİG Yayınları Dizisi: Araştırma Raporu. Kayhan Matbaa. (2015): <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/koopwweb.pdf> (Son erişim tarihi

13.02.2021)

- Kızıldağ, D., Karataş, A. B. “Kadın Girişimciliği ve Kadın Kooperatifleri: Urla Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Örneği”. (2018): 17. Uluslararası Katılımlı İşletmecilik Kongresi, Çeşme, İzmir.
- Lahiri-Dutt, K. ve Samanta, G. “State Initiatives for the Empowerment of Women of Rural Communities: Experiences from Eastern India”. *Community Development Journal*, 37, (2002): 137-156.
- Mcmurty-Schincariol, L., Mcmurty, JJ. *Advancing gender equality: The cooperative way*. ILO Publications, 2015.
- Memiş, E. *Social Reproduction and Institutions, Background Paper for UNDP HDR Turkey Report*, 2016.
- Mosedale, S. “Assessing Women’s Empowerment. Towards a Conceptual Framework”. *Journal of International Development*, 17, (2005): 243-257.
- Moser, C. 1989. “Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs”. *World Development*, 17(11), (1989): 1799-1825.
- Özdemir, G., Yılmaz, E., Er Ülker, F. “Kalkınmada Ekonomik Model Kadın Kooperatifleri”. (2020): 2. Uluslararası Kadın Kongresi: Güçlendirilmek Yerine Güçlenmek ve İlerlemek, Desem-Alsancak, İzmir.
- Rowlands, J. A word of the times, but what does it mean? Empowerment in the discourse and practice of development. In H. Afshar (Ed.) *Women and empowerment: Illustrations from the third world*.(New York: St. Martins’s Press, 1998)
- Selhausen, F. M. “What Determines Women’s Participation in Collective Action? Evidence from a Western Ugandan Coffee Cooperative”. *Feminist Economics*, 22(1), (2020): 1-28.
- Serinkli, N. “Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi: Kadın Kooperatifleri ve Mikro Kredi Uygulamaları”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, (2016): 598-609.
- Şahankaya Adar, A.; Dedeoğlu, S. ve Kurtuluş, G. “Türkiye’de Kadın

- Kooperatifleri: Mevcut Durum Analizi, Kadın Güçlenmesi ve İstihdam Yaratma Potansiyeli”. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(77), (2023): 1171-1208.
- Taş, H. Y., Kazar, E. N. (2019). “Sosyal Kooperatifçiliğin Kadın Yoksulluğuna Etkisi: Bahçelievler Kadın Kültür, Çevre ve İşletme Kooperatifi Üzerine Bir Araştırma”.
- Theeuwien, A., Duplat, V., Wickert, C., Tjemkes, B. “How Do Women Overcome Gender Inequality by Forming Small-Scale Cooperatives? The Case of the Agricultural Sector in Uganda”. *Sustainability*, 13, (2021): 1-25.
- Toksöz, G. İstihdamda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Haritalama ve İzleme Çalışması: 2017-2020, CEİD, 2020.
- Yıldız, S. “Kooperatiflerin Gelişimine ve Kooperatiflerde İnsan Kaynağına Yönelik Eğitim Faaliyetlerine Genel Bakış”, *Journal of Social Humanities Sciences Research*, 7, (2020): 2359-2372.
- Williams, S., Seed, J. And Mwau, A. *The Oxfam Gender Training Manual*. (Oxfam, GB Publications: 1994).
- Wijers, G. D. “Inequality regimes in Indonesian dairy cooperatives: understanding institutional barriers to gender equality”. *Agriculture and Human Values*, 36, (2019):167–181.
- van Eerdewijk, A., Newton, J. *What Gets Measured Matters: A Method’s Not efor Measuring Women and Gilr’s Empowerment*. Bill&Melinda Gates Foundation. (2017). https://www.gatesgenderequalitytoolbox.org/wp-content/uploads/BMGF_Methods-Note-Measuring-Empowerment-1.pdf (Son erişim tarihi 15.04.2021)